

Mezsgyevilágok. Etnikus interferenciák és nemzeti affinitások térbeli mintázatai a Kárpát-medencében

Szerző(k): Ilyés Zoltán
Kiadás helye: Budapest
Kiadó: Lucidus Kiadó
Kiadás éve: 2008
ISBN: 963-9465-47-3
Oldalszám: 199 o.
Sorozat címe: Kisebbségkutatás könyvek

ELŐSZÓ

A kötet a szerző az etnikai földrajztól a diskurzusanalízisig ívelő kísérleteit sorakoztatja fel, melyben az elmúlt 10 évben végzett terepmunkák, levéltári kutatások és forrásfeldolgozó munkák révén feltáruló multietnikus területeket, történeti identitásrégiókat értelmezi, ahol a kulturális minták, etnikus tudáskészletek és nemzeti affinitások rendkívüli változatosságával találkozhatunk. Ezek a történeti régiók mára részben imaginárius tájként, emlékezetrégióként élnek tovább a magyarok vagy a kárpát-medencei társnépek hagyományában. A szerző mezsgyevilágoknak tekinti azokat a történeti magyar nyelvterület perifériáján elhelyezkedő multietnikus régiókat, illetve településeket, ahol az újkori telepítések, migrációk és asszimilációs folyamatok révén többnyelvű, vegyes kulturális repertoárral, gyakran többes nemzeti lojalitással rendelkező csoportok, közösségek jöttek létre. Így sorolódhat a válogatásban egymás mellé a többnemzetiségű Bánát, a közép-szlovákiai német nyelvsziget, a román pásztormigráció által érintett Csík megyei havasi határszél és a magyar szimpátiájú Szepesség.

Ezek a mindenkori nemzetállami lojalitáskényszereknek és homogenizációs törekvéseknek kitett kisvilágok egyaránt példázzák a nemzetépítés fölülről ható mechanizmusait és a lokális közösségek belső identifikációs és elkülönítési gyakorlatait. A válogatás első részének írásai azokat a javarészt hagyományos fogalmakat járják körül, melyek az etnikai, kulturális térbeliség értelmezését segítik: határ, kontaktzóna, szórvány, nyelvsziget. Ezek a patinás, de rendre újrafelfedezett, „utóhasznosított” fogalmak egyszerre igénylik a használat- és értelmezéstörténeti perspektívát és a társadalomtudományos újraértelmezést. Így válik a határ klasszikus elválasztó térelemből a társadalomtudományokban egyfajta permeábilis, hatásközvetítő hártává, illetve a kulturális összeolvadást elősegítő 'határország', mi több, a személyközi interakciók értelmezési keretévé.

A néprajzban már az 1980-as években bevezetett kontaktzóna szerencsésen küszöböli ki a statikus határfogalomból adódó nehézkességet, így a döntően diakron perspektívát érvényesítő munkákban használata ma is előre vivő. A klasszikus diaszpóra fogalomtól eltérő használati kultúrájú, sajátosan kárpát-medencei szórványfogalom érzelmi töltete, nemzeti szubjektivitása szükségessé teszi a recepciótörténeti elemzést éppúgy, mint az asszimiláció és integráció változatainak, és a szórványok önreprezentációinak tipologizálását. A nyelvsziget meghatározóan a német néprajzban és dialektológiában használt fogalma egyszerre példázza, hogy miként válhat egy szakmai terminus ideológiailag terheltté, és mit tehet a szaktudomány, hogy lefejtse róla a nemzeti kizárólagosság bilincseit. A több tanulmánynál érvényesített etnodemográfiai aspektus fő vonalaiban feltárja a történeti identitásváltozási folyamatokat, a nyelvcserét és a nemzetválasztás egy-egy régióra jellemző változatát. A népszámlálások, egyházmegyei sematizmusok és egyházi anyakönyvek jelentette adatbázisok a vegyes etnikumú területeken számos, a szűkebb értelemben vett etnikai földrajznál továbbmutató következtetésre is módot adnak. Az anyanyelv, a felekezet, a nemzetiség és a magyar nyelvtudás összevetése történetileg finomíthatja az identitásváltásról, asszimilációról kialakított képet. Ám ezek a feldolgozások sem helyettesíthetik a – nemritkán 'múltban végzett' – terepmunkát, az interakciók, találkozások, beszédesemények mindennapos lefolyásainak mikro szintű elemzését, amelyből kibomlanak a minták, értékek és kényszerek olykor ellentmondásos együttese, a nemzeti önértelmezések és narratívák meghatározta nagy történeteken belül rejtőzö egyéni, kisközösségi asszimilációs, nyelvváltási pályák és lojalitástörténetek, röviden: a finom különbségek. Mecenzél

lokális szinten, a gyimesi 'ezeréves határ' már nagyobb léptékben példázza, hogy a helyi megőrző hagyomány és emlékezés, vagy tágabban a nemzeti emlékezetpolitika és a kortárs örökségdiskurzusok miként konstruálnak etnikus és történeti legitimációs tereket.

A tanulmányok egy része felillant olyan örökségeket, történeti affinitásmodelleket és rejtőzködő narratívákat is, amelyek az intézményesített nemzetbeszéd révén jobbra elfedődnek. Olvasatunkban a mindenkori nemzetállamok és nemzeti elíték igyekeznek újraírni vagy elfeledtetni a köztes identitásokat: felülírták a mezsgyék nemritkán egyéni és kisközösségi érdekek vezérelte lojalításait, többes kötődéseit, egyértelmű kiállást, nemzetválasztást és ezzel „sorsvállalást” követeltek. A hungarus-tudat változatos szövésű, gyakran elhallgatott formációi minden kárpát-medencei szomszédnépnél megtalálhatók és felfejthetők: számunkra ehhez a történeti Szepesség és a részben máig háromnyelvű Mecenzéf kínál kimeríthetetlennek látszó forrást. 1989 után a kisebbségi magyarok körében éppúgy mint a maradék németközösségekben hangsúlyos igény jelentkezik a különbségek újratanulására, az elkülönböződésre, a lokális identifikációra.

Kortárs – egyes elemeiben posztmodernnek nevezhető – tendencia a tradíció felvállalása, újratermelése, és erőforrásként való hasznosítása, menedzselése, amelyet már nem lehet pusztán a hagyományos nemzetállami dichotómiákban (pl. többség – kisebbség, uralkodó – elnyomott, őshonos – betelepített, asszimiláló – asszimilált) értelmezni. Az akkulturációs/asszimilációs pályákat sokféle lokális és mikroregionális tényező szervezi, módosítja: így a csíki románok asszimilációjának számos változatával, szimbolikus aspektusával találkozhatunk. A helyi magyarok és románok kapcsolattörténete egyszerre szól az elitek adminisztratív és szimbolikusellenőrzéséről, az egyes csoportok közötti határok megszervezéséről, az elkülönböződés határfenntartó mechanizmusairól és az ezt mintegy ellensúlyozó, a különbségeket felülíró helyi szövetségekről. A határkonstruálás és -fenntartás során rendre újratermelik a különbségeket, nemritkán sajátos érdekek szerint „eticizálnak”, távolítanak el csoportokat.

A mélyfúrások nyomán látszik, hogy a regionális érdektagság, a társadalmi státusz és presztízkülönbségei és az eltérő mobilitási stratégiák miként alakíthatják az etnikus különbségeket. Ezek a különbségek minden integrációs törekvés ellenére nemcsak nagyobb – ha úgy tetszik: nemzeti – léptékben, hanem kisebb régiók, tájak népességén belül is megszerveződnek. Alkalmanként arról is szólnak, hogy az egyes néprajzi, táji csoport igyekszik saját helyét kijelölni a néprajzi vagy éppen a nemzeti kánonban. Az elitek identitásformáló, integráló szerepe okán tekintetünket mágnesként vonzották a lokális és regionális sajtótermékek, melyekben a helyi elit közvetítette és reflektálta a nemzetépítési folyamatban megfogalmazódó elvárásokat, helyi szinten meghatározta az értékeket és igazodási pályákat. A helyi értelmiséget például hazafias és hazafiatlan kategóriákba sorolták, bizonyos csoportokat és szereplőket stigmatizáltak stb. A kötetutolsó két tanulmánya a gyimesi határ-turizmusról és a gyimesiekről szerveződő sztereotípiákról szól, arról hogy a kíváncsi tekintet, a hagyományra és folklorisztikus értékekre kihegyezett érdeklődés, az ellenvilágok, asylumok megalkotásának igénye miként szervezi újra, menedzseli az identitást, a hagyományt, hogyan mobilizál megkopott identitáselemeket, narratívákat, míg másokat háttérben tart, elfed.